

ВЯЛІКІЯ РАМАНТЫКІ РАДЗІМЫ

ДА 220-ГОДДЗЯ ЯНА ЧАЧОТА І ТАМАША ЗАНА

Адам Мальдзіс (Мінск, Беларусь)

ЯН ЧАЧОТ ЯК АДРАСАТ БЕЛАРУСКАГА ВЕРША АДАМА МІЦКЕВІЧА

Беларуская фантазія

Год таму актывіст Іркуцкага таварыства беларускай культуры імя Я. Чэрскага Аляксей Кухта ў лісце ў рэдакцыю газеты «Голас Радзімы» папрасіў дапамогі ў пошуку кніжкі 1902 года нейкага Духіньскага, дзе павінны быць вершы, напісаны, на думку А. Кухты, Янам Чачотам. Пасля праведзенага даследавання аказалася, што Францішак Генрык Духіньскі (1816–1893) — украінскі літаратар і палітычны дзеяч, які пісьмова выступаў у розных краінах Заходняй Еўропы супраць царскага самадзяржаўя, за самастойнасць «Малой Расіі». Падрыхтаваў да друку «Творы» ў некалькіх тамах. Іх другі том выйшаў ужо пасля смерці аўтара, сапраўды ў 1902 годзе, у выдавецтве Польскага нацыянальнага музея ў Раперсвілі (Швейцарыя). На старонцы 78 там сапраўды знаходзіцца «фантазія беларуская» «Калі б гэта я быў каралём». Ёй папярэднічае кароткае ўступленне: «Паколькі маларасійская мова распаўсюджана ў Польшчы (на тэрыторыі былой Рэчы Паспалітай. — А. М.) больш, чым беларуская, таму публікуем фантазію, напісаную і на гэтай мове. З’яўляецца яна творам Чачота і, відавочна, друкуецца ўпершыню». І далей на той жа 78-й старонцы ёсць тэкст, які ўпершыню прыводжу тут у кірылічнай транслітарацыі:

Мусіў то я сягоння рана устаць,
Штоб табе што-нібуць сказаць;
А штоб сказаць складніў і к рэчы,
Сеў я сабе каля печы.
Сеў, нагу за нагу залажыў,
Дабыў ражка й табакі зажыў;
А як мой мальчык крычаць пірастаў,
Так я сабе такую думку здумаў:
Штоб-то я на сьвечы быў каралём!

І меў бы пітнаццаць рублей грошы!
То б я табе што нядзелю вячаром
Справіў бы банкет харошый.
Ты б у мяне заліўся гарэлкай,
Ад мяса трэснуў бы табе пуп,
Масла піў бы поўнай тарэлкай
І кашу еў бы з тонкіх грэцкіх круп.
А як прышлі б твае імяніны,
Купіў бы табе мёду дзьве тарэлкі;
Купіў бы парася з скаціны
І поўную пляшку гарэлкі.
К гарэлцэ купіў бы перцу за грош,
І за тры грошы ў краме ляку;
Ад ляку быў бы там калор харош,
А перэц быў бы дзале смаку.
І так, як наелі б ці й напілі,
Ляглі б на печы пад кажухом;
Там бы то весяло запелі,
І ты пры мне быў бы каралём!

Прывітанне ці адказ на яго?

Пасля прачытання працытаванага вышэй твора ў мяне адразу ж зарадзіўся сумнеў: а пры чым тут беларускі і польскі паэт і фалькларыст Ян Чачот? Хутчэй за ўсё, мы бачым нейкі адказ на прывітанне.

Бяру ў рукі зборнік беларускіх твораў Яна Чачота «Наваградскі замак», складзены вядомым паэтам і перакладчыкам Кастусём Цвіркам. Пачынаецца ён вершаваным прывітаннем, адрасаваным аўтарам, які называе сябе «цівунном» і «ліцвінам» (але не жмудзінам!), Юзафу Яжоўскаму, па нараджэнні «ўкраінцу», «старшыні Таварыства філаматаў», у сувязі з яго імянінамі, што адзначаюцца 7 сакавіка 1819 года. Значыць, зарадзілася думка, дзеля канспірацыі старшыню нелегальнага студэнцкага аб’яднання абіралі ў дзень яго тэзаімянінаў... Бо гэтым жа можна было б у выпадку чаго растлумачыць і збор абранай студэнцкай моладзі ў патайным месцы.

Далей у тэксце верша ёсць драматычная сіценка. Спяваюць дзяўчаты і хлопцы. Выступаюць з дэкламацыямі «войт», «Мікіта» і «дзясятнік». Апошні тлумачыць прычыны сходу (запомнім!): «Будзем піць, скакаць, співаць і дрвіць», г. зн. высмейваць, робячы «з бяды свята».

А следам ідзе верш-прывітанне «На прыезд Адама Міцкевіча». Рэальныя прычыны прыезду гасця і гасціннай сустрэчы з ім не тлумачацца. Але фармальна мэта тая ж — звычайнае застолле, а не далучэнне да нелегальнага таварыства, папярэдніка супольнасці дэкабрыстаў:

Будзем есці каўбасы,
Смачну гарылачку піць,

Песнь вазьмём на галасы
І будзем весела жыць...

Канспіратыўных сэнс паэтычных радкоў Яна Чачота адразу ж увавіў Адам Міцкевіч. І наўрад ці ён пісаў адказ на прывітанне загадзя, больш за тое: наўрад ці ён ведаў загадзя, што яно будзе гучаць менавіта на беларускай мове. Значыць, перад намі — імправізацыя, у якой Міцкевіч быў непераяўдзеным майстрам. І наўрад ці аўтар стаў бы ўзмацняць на хаду «канспіратыўнасць» сустрэч, мэта якіх не застолле, а, як бы мы казалі сёння, паглыбленне ведаў па народазнанню, перш за ўсё беларускаму. Больш за тое: паэтычна, вобразна мэта сустрэчы гіпербалізаваная, даведзеная амаль да абсурду — ну як можна на ўлонні прыроды, дзе звычайна праходзілі імянінныя святы «філаматаў», улегчыся «на печы пад кажухом»!

Развейваю сумнівы

Тэкст паслання Аляксея Кухты і копію публікацыі 1902 года Францішка Духіньскага я паказаў Кастусю Цвірку. І на сваё пытанне: «Дык гэта ўсё ж Чачот?» пачуў: «Не, амаль стапрацэнтна Міцкевіч!» Дадатковым аргументам спецыяліста з'явілася розніца ў спосабе выкладання, мастацкім стылі: Чачот больш актыўна абапіраўся на фальклор, лепш ведаў беларускую мову, у аўтару ж «Фантазіі» больш адчуваецца прафесіянал, рэаліст, ды і беларускай мовай ён, магчыма, скарыстаўся для вершаскладання ўпершыню — адсюль столькі паланізмаў і нават русізмаў (той жа «мальчык», за якім хаваецца нехта з уладаў, або «скаціна»).

Важным этапам у вызначэнні аўтарства лічу нядаўні эксперымент, калі я раздаў копіі «Фантазіі» нашым акадэмічным спецыялістам па вершаскладанні. І ўсе яны прыйшлі да высновы: гэта не Чачот. Праўда, тут жа было выказана пажаданне: добра б зірнуць на арыгінал, чый там почырк — Чачота ці Міцкевіча. І тут падумалася: хутчэй за ўсё Чачота, бо ён быў зацікаўлены ў тым, каб па гарачых слядах зафіксаваць імправізацыю свайго сябра.

Але можа быць яшчэ почырк «філаматаў» Леанарда Ходзькі, які старанна фарміраваў, перапісваючы арыгіналы, «культуралагічны» архіў беларуска-літоўскіх земляў, а потым вывез яго прыкладна ў 150 папках ў Заходнюю Еўропу — спачатку ў Італію, а потым у Францыю. У Парыжы супрацоўнічаў з Міцкевічам. А пасля яго смерці, у пачатку 1860-х гадоў, перадаў свае зборы якраз у музей польскай эміграцыі ў Раперсвілі — туды ж, дзе працаваў Духіньскі. У Раперсвілі, у фондзе Леанарда Ходзькі і ў іншых зборах, можа адшукацца шмат беларускіх матэрыялаў. Але я не чуў, каб там займаўся пошукамі хто-небудзь з беларускіх даследчыкаў. Сам жа я не змагу паехаць туды па стане здароўя. Дык хто ж прыойме эстафету? А можа, шукальнікі знойдуцца ў самой Швейцарыі? Адрасую гэтую прапанову перш за ўсё Аляк-

сандру Сапегу, які ўзначальвае аб'яднанне беларусаў Швейцарыі, і актыўнай беларусістцы Моніцы Банкоўска-Цюліг, якая працавала раней у Цюрыхскай гарадской бібліятэцы.